

НАСТАНАК СЕПТУАГИНТЕ

Борис Фајфрић*
Епархија сремска,
Шид

Апстракт: *Септуагинта* је грчки превод Светога Писма који је настао у време Птоломеја II Филаделфа, а на захтев Јевреја из Александрије. Главни разлог настанка је био тај што су Јевреји у Египћу заборавили арамејски језик, због чега нису могли разумети речи Закона који је у синагогама тумачен на арамејском. Извор који говори о *Септуагинти* јесте Аристеево писмо, које је литерарна фикција, чији циљ је био да се грчки превод прихвати као званичан и докаже да је веран оригиналу. Већи део научника сумња у веродостојности Аристеевог писма и сви се слажу да је прво преведен *Пенитаеух*, а касније остале књиге.

Кључне речи: *Септуагинта*, превод, учењаци, Аристееј, писмо, Филаделф.

Под утицајем јелинизма, Јевреји су се прилагођавали грчком начину живота. Све већи број њих је у дијаспори говорио грчким језиком,¹ а заборављао арамејски. То је представљао проблем за јеврејски народ, јер нису могли разумети речи Петокњижја, које је у синагогама² тумачено на арамејском језику. Све је био мањи број оних који су знали арамејски језик, а све већи број оних који су говорили грчки. Зато се појавила потреба да се у дијаспори Свето Писмо преведе на грчки језик.

* danig@eunet.rs.

¹ Није био у питању чист грчки језик, него тзв. *κοινή* дијалекат, који је у ствари био упрошћен антички дијалекат, помешан са оријенталним и грчким језиком. Сви Јевреји су се тада трудили да говоре грчким језиком, сматрајући за варваре оне који нису познавали тај језик.

² Синагоге су куће за молитву које су настале у дијаспори. Постоје неке претпоставке да су настале током вавилонског ропства, али оне нису доказане. Касније ће се проширити по Палестини, па се може добити утисак да су тамо и настале.

Извори

Главни извор о настанку LXX јесте Аристетево писмо. Поред њега, о преводу нам говоре Талмуд и Тосефта, затим јеврејски писци Јосиф Флавије, Аристокл и Филон Александријски. Они излажу неке додатке којих нема у писму, као и мишљења, али се углавном придржавају главног извора.

Аристетево писмо – предање

По Аристетевом писму, грчки превод је настао током владавине египатског краља Птолемеја II Филадельфа. Он је донео наређење да се напишу све књиге из краљевске библиотеке. Попис је тада извршио библиотекар Деметрије из Фалерона, који је сазнао да фали јеврејски Закон: „У моме присуству, краљ га је упитао: ‘Колико хиљада књига има у библиотеци?’, а он му је одговорио: ‘Преко двеста хиљада, краљу. Побринућу се да у скорије време допуним тај број до петсто хиљада. Обавештен сам такође да је јеврејски Закон вредан тога да буде преписан и да се нађе у твојој библиотеци.’ ‘Шта те спречава да то урадиш?’, упита га краљ. ‘Све ти стоји на располагању за остварење тог циља.’ Деметрије му одговори: ‘Ти списи захтевају превод будући да се житељи Јудеје користе посебним словима (као што се Египћани служе својим симболима уместо слова), а уз то имају и свој посебан језик. Често се сматра да је то сиријски, али то није тачно. У питању је сасвим други језик.’ Пошто је о свему био обавештен, краљ заповеди да се напише писмо првосвештенику Јевреја како би се споменута намера спровела у дело.“³

Када је донета одлука да се позову учењаци из Палестине како би превели Пентатеух, један од краљевих пријатеља по имену Аристетеј је предложио Филадельфу да се ослободе заробљени Јевреји у Египту, као нека врста захвалности према Јерусалиму. Аристетеј се и раније залагао за слободу оних који су доспели у затвор за време владавине Филадельфовог оца, Птолемеја I Лагоса. Птолемеј II Филадельф је прихватио предлог свога пријатеља и издао указ којим се ослобађају заробљеништва сви Јевреји у Египту.⁴

Након донесеног указа, краљ Филадельф је наложио библиотекару Деметрију да опише своју замисао о преводу Закона, што је овај и учинио. После тога је Птолемеј II Филадельф послао посланицу јерусалимском првосвештенику Елеазару, у којој се каже:

³ „Аристетево писмо Филократу“, у *Богословље* 2, ПБФ, Београд 2008, погл. 10–11, 14.

⁴ *Исто*, погл. 12–27, 14.

„У намери да укажем наклоност и њима и свим другим Јеврејима у свету, као и њиховим будућим поколењима, одлучио сам да се ваш Закон преведе са јеврејског, који се говори међу вама, на грчки језик, како би и он нашао место у мојој библиотеци, заједно са осталим краљевским књигама. Стога ћеш поступити исправно и сагласно мојој намери ако међу својим људима одабереш оне који су узорним животом дочекали старост, а који су упућени у Закон и способни су да га преведу, из сваког племена по шесторицу, како би се дошло до сагласности већине, јер то разматрање се тиче веома важних ствари. Верујем да ћу, извршивши то дело. Стећи велику славу. С тим циљем, послао сам Андреја, заповедника своје телесне гарде, и Аристеја, које високо ценим, да се договоре с тобом.“⁵ Уз посланицу, Птоlemeј је послао педесет таланата злата за израду светих сасуда, огроман број драгог камења и стотину таланата за Храм.⁶

Првосвештеник Елеазар је прихватио понуду египатског краља, пославши му писмо које садржи објашњење јеврејског Закона. Елеазар је под јаким обезбеђењем послао 72 учењака у Египат, из сваког израиљског племена њих по шест. Краљ Птоlemeј II Филадельф их је дочекао са великом почашћу и весељем, прогласивши тај дан празником. Након три дана од доласка 72 преводилаца, краљ их је пребацио на једно острво.⁷

Аристеј у својем писму не спомиње о којем се острву ради, него каже само да је краљ повео преводиоце „преко морског насипа дугог седам стадија од острва.“⁸ Претпоставља се да су 72 учењака пребачени на острво Фарос⁹ поред Александрије.¹⁰ Они су се налазили у подножју светионика високог 180 метара, који је саградио Птоlemeј II као сигнал за бродове, а који се данас убраја међу седам светских чуда.¹¹

Преводиоци су засебно били смештени по кућама, како би појединачно преводили. На крају дана би се састајали и упоређивали преводе, док је библиотекар Деметрије записивао све што је било

⁵ *Истио*, погл. 38–39, 17.

⁶ *Истио*, погл. 33, 16.

⁷ *Истио*, погл. 172–181, 20–21.

⁸ *Истио*, погл. 301, 21.

⁹ О овоме говори Јустин Философ у својем спису „Савет Јелинима“, *Сабрана дела*, Хришћанска мисао, Београд – Ваљево – Србиње, 2002, погл. 13, 254.

¹⁰ B. G. Wright III, *The Letter of Aristeas and the Question of Septuagint Originis Redux*, прегледано 15. 11. 2011. на <http://blog.lib.umn.edu/cnes/news/Wright-Aristeas%20and%20Septuagint%20Origins.pdf>, 6.

¹¹ В. Келер, *Библија је у њраву*, Крагујевац 2008, 306–307.

идентично. Према преводиоцима су се опходили са највећом пажњом и почашћу, као према краљевима.¹²

После 72 дана напорног рада, превод је коначно био завршен. Краљ Птолемеј II Филадельф је скупио све Јевреје и свечано објавио завршетак превода Торе на грчки језик. Због оваквог подухвата, преводиоци су задобили велико поштовање код јеврејског народа и краља Филадельфа. Сличне почести је добио и Деметрије, због свог труда што је обезбедио добре услове рада учењацима из Јерусалима. Библиотекар је, после свечаног завршетка превода, преписао грчки превод Торе за краљевску библиотеку.¹³ Превод Светог Писма на грчки језик је касније постао познат као Септуагинта или превод Седамдесеторице (LXX), који је добио назив по броју преводилаца. Иако је било седамдесет два учењака, временом је број заокружен на седамдесет, па је тако и настао назив.¹⁴

Време настанка писма

Не може се са тачношћу утврдити датум настанка Аристеевог писма. Теорије о његовом пореклу се међусобно разликују. По садржини писма, оно је написано за време владавине Птолемеја II Филадельфа. Међутим, постоје поједини аспекти који противрече оваквој тврдњи. Једна од њих је та да писац пар пута заборавља да је савременик Филадельфа. Такође прави неколико историјских грешака, као што је личност библиотекара Деметрија. У писму се наводи да је он био библиотекар краљевске библиотеке током владавине Птолемеја II Филадельфа. Истина је да је Деметрије био библиотекар, али не за време владавине Филадельфа. Он се бринуо за краљевску библиотеку током владавине Птолемеја I Лагоса, оца Филадельфовог. Када је Птолемеј II наследио свога оца, он је сменио Деметрија са места управника краљевске библиотеке јер је био на страни његовог брата Птолемеја Керауна.¹⁵ Он ће касније умрети под сумњивим околностима, а разлог његове смрти ће наводно бити ујед змије. Постоји могућност да је краљ наредио Деметријево убиство, јер је био умешан у интриге његовог оца око доделе власти.¹⁶

¹² *Аристеево писмо Филократу*, погл. 301–304, 21–22.

¹³ *Исто*, погл. 308–309, 22.

¹⁴ Е. Лозе, *Свети Новој Завешта*, Београд 1986, 83.

¹⁵ Т. Д. Радовановић, *Историја превода Старој Завешта*, Београд 1929, 8–9; М. Вешовић – Н. Путник, „Увод у Аристеево писмо Филократу“, у *Богословље* 2, ПБФ, Београд 2008, 8; F. N. Jones, *The Septuagint: a Critical Analysis*, The Woodlands – Texas 2000, 6–7.

¹⁶ A. Wasserstein and D. J. Wasserstein, *The Legend of Septuagint from Classical to Antiquity Today*, Cambridge University Press 2006, 23–24.

Постоје различити датуми настанка писма међу научницима. Тако, Абрахам и Давид Васерштајн (Abraham & David Wasserstein),¹⁷ као и Марфи (C. L. Murphy) верују да је писмо написано око 200. године пре Христа.¹⁸ Са друге стране, Хадас (Moses Hadas) верује да је оно настало 150 година после, тачније 130. године пре Христа.¹⁹ Маркос (Natalio Fernandez Marcos) истиче да је легенда о настанку Септуагинте настала у периоду од краја 3. века пре Христа до 2. века после Христа. Пошто се у писму описује човекољубље краља и његово упозорење онима који вређају власт, затим опис јеврејског култа, веза између јеврејских заједница у Александрији и Јерусалиму, постоји могућност да је писмо настало између 128. и 127. године пре Христа.²⁰ Свит (H. V. Sweet) претпоставља да је оно могло бити написано педесет година после смрти Филадельфа.²¹

Значај писма

Јевреји и хришћани су Аристејево писмо дуго сматрали за аутентични извор настанка Септуагинте. Посебан значај је имало за јеврејски народ, јер су у Аристејевом писму видели понављање догађаја из књиге Изласка. Као што је горе напоменуто, краљ Птоломеј II Филадельф је ослободио Јевреје из заточеништва у Египту и уз то им још подарио превод Пентатеуха на грчки језик. Писац Аристејевог писма је трансформисао библијску причу о њиховом ослобођењу из египатског ропства од стране Мојсија и добијању Закона на Синају у једну нову форму.²² Тако је Септуагинта постала нови закон написан на грчком језику, а острво Фарос други Синај.²³

Документ који говори о настанку LXX је псевдографско писмо. Као све у антици, тако и Аристејево писмо представља литерарну фикцију која покрива расправу са неколико предмета доказа о прошлости и која садржи уређивање живота јеврејског народа. Њихов живот у дијаспори, тј. у Александрији ће се претворити у

¹⁷ *Ibid.*, 20.

¹⁸ C. L. Murphy, *Examining The Septuagint: an Exploration of the Greek Old Testament's Unique and Lasting Impact on the New Testament*, Lynchburg – Virginia 2007, 10; Wasserstein – Wasserstein, *op. cit.*, 20.

¹⁹ Вешовић – Путник, *нав. дело*, 9.

²⁰ N. F. Marcos, *The Septuagint in Context. Introduction to the Greek Versions of the Bible*, BRILL: Leiden – Boston – Köln 2000, 41.

²¹ H. V. Swete, *An Introduction to the Old Testament in Greek Additional Notes*, Grand Rapids – MI, 2001, 22.

²² N. Hacham, „The letter of Aristeas: a new Exodus story“, у *Journal for the Study of Judaism* 36.1, Leiden 2005, 1–19.

²³ Wright, *op. cit.*, 22.

једну врсту пропаганде против јелинистичког света. Сличну сврху ће имати и Аристетејево писмо.²⁴

Веродостојност писма

Веровање у веродостојност писма је трајало све до 1522. године. Иако је у његову аутентичност међу првима посумњао Блажени Јероним, први који је научно доказао да је оно нетачно био је шпанац Луис Вивес²⁵ а одмах за њим и Ришар Симон.²⁶ У његову аутентичност је 1606. године посумњао Јустус Скалигер, а нешто касније ће и Хамфри Ходи.²⁷ Временом ће све већи број научника обарати историчност Аристетејевог писма, док ће бити све мање оних који нису сумњали у његову аутентичност. У новије доба у аутентичност писма нису посумњала два научника: атински професор Константин Икономос и Енглеz Гринфилд.²⁸

Разлози за сумњу у веродостојност Аристетејевог писма су многобројни. На неколико места се може видети да писац пар пута заборава да је многобожац. По садржини писма се може закључити да писац није био Грк, како је себе представљао, него египатски Јеврејин који је био добро упознат са животом Јевреја у Александрији. Он је желео да прида своме писму велику важност, а то се може видети по похвалама јеврејског народа, његове религије и Закона, по детаљном опису Јудеје, Јерусалима, Храма, богослужења и одежди. Такође је био и добар познавалац грчке философије.²⁹ Није био дворјанин у двору краља Птолемеја Филадельфа, као што у писму тврди. Због тога се он не може сматрати првим сведоком порекла Септуагинте што се дуго мислило.³⁰ Пошто се представљао као многобожац, а не као Јеврејин, претпоставља се да је аутор тиме желео да своју причу учини што убедљивијом.³¹

Сумњу представља и спомен једне поморске битке у којој је Птолемеј II Филадельф поразио Антигона Гоната. Историја о овој бици, у којој је Филадельф изашао као победник, ништа не зна.³² Међутим, Бикерман (Elias Bickerman) истиче да постоје неки извори

²⁴ Marcos, *op. cit.*, 36–37.

²⁵ *Ibid.*, 39.

²⁶ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старој Завести*, Београд 1991, 89.

²⁷ Marcos, *op. cit.*, 39.

²⁸ Радовановић, *нав. дело*, 7.

²⁹ Вешовић – Путник, *нав. дело*, 7; Wasserstein – Wasserstein, *op. cit.*, 2; Swete, *op. cit.*, 22.

³⁰ Jones, *op. cit.*, 6–7.

³¹ Wasserstein – Wasserstein, *op. cit.*, 23.

³² Радовановић, *op. cit.*, 8.

који потврђују њену историчност, само што је победник био Антигон, а не Птоlemeј II, што опет није сигурно.³³ Џоунс (F. N. Jones) сматра да је писац мислио на победу у Андросу која се догодила 245. године пре Христа.³⁴

Постоје још многи разлози који противрече веродостојности Аристеевог писма. Примери су ослобођење 120.000 Јевреја, седмокраки поклон незнабожачког краља пред Законом, многобројни поклони и друго.³⁵ Међутим, постоји могућност да су Јевреји заиста били ослобођени из египатског ропства. Треба имати у виду да се један број њих, неколико деценија после смрти Александра Македонског, борио на страни Селеукида против Птоlemeја. Када су Птоlemeји победили, око хиљаду њих је доспело у заробљеништво. Вероватно је Птоlemeј II Филадельф ослободио Јевреје из заробљеништва, али не онолико колико се наводи у Аристеевом писму.³⁶

Број преводилаца је такође упитан. Није сигурно да ли је заиста било 72 учењака, као што се спомиње у Аристеевом писму. Јеврејски извори, као што су Талмуд и Тосефта, излажу да је број преводилаца био између пет, седамдесет и седамдесет два.³⁷ Податак да је на грчком преводу радило 72 учењака је литерарна фикција. Маркос сматра да је тај број настао тако што су узета по два човека из свих 12 племена или он упућује на 70 старца који су били код Синаја када је Мојсије примио Закон. Он може и да представља чланове Синедриона. Вероватно је аутор тиме желео да, преко нетачног историјског податка о настанку Септуагинте, изложи своје позитивно мишљење о преводу Светог Писма који је настао у Александрији. Текст грчког превода ће касније, кроз дискусију и поређење, бити обновљен и трансформисан у изворни текст од стране филолога.³⁸

Због многобројних противречности у Аристеевом писму велики број научника сумња у његову веродостојност. Тако они верују да је сврха писма била да се велича јеврејски народ, Јерусалимски храм, Тора и њихови обреди.³⁹ Многи научници Аристеево писмо виде као мит, чији је циљ био да обезбеди оправдано поштовање према грчком тексту Светог Писма. Уколико је тачно да је Птоlemeј утицао на то да се преведе Библија на грчки језик, он је то

³³ Вешовић – Путник, *нав. дело*, фуснота 4, 8.

³⁴ Jones, *op. cit.*, 7.

³⁵ Радовановић, *нав. дело*, 8.

³⁶ М. Д. Куган (изд.), *Библијска оксфордска историја*, CLIO, Београд 2006, 486.

³⁷ Marcos, *op. cit.*, 45.

³⁸ *Ibid.*, 42.

³⁹ Murphy, *op. cit.*, 10.

учинио као покровитељ пројекта како би себи створио слободан приступ јеврејској заједници. Иако постоје сумње да је превод настао посредством Птолемеја, пронађени су докази у папирима Херакополиса који могу да буду у корист Аристејевог писма. Марфи (C. L. Murphy) истиче да се у Аристејевом писму може препознати језик учењака који су проучавали Хомера, што такође може да допринесе предању.⁴⁰

Иако су у писму описани измишљени догађаји, ипак оно у себи садржи извесне истине. Сигурно се зна да је Септуагинта настала у Египту, тачније у Александрији, за потребу оних Јевреја који су се служили грчким језиком.⁴¹ Како је све већи број њих говорио грчким језиком, тако је арамејски падао у заборав. Пошто је Тора по синагогама тумачена на арамејском језику, све већи број Јевреја није разумевао речи Закона. Зато се појавила потреба да се Пентатеух преведе на грчки.⁴² Како су јеврејске заједнице у дијаспори биле повезане са Јерусалимом, тако им је био омогућен слободан контакт са њиховим главним градом. Посебно су могли да ступају у везу са Јерусалимом током владавине Птолемеја јер су им била загарантована религијска права. Зато су се они у Александрији могли слободно обратити јерусалимској заједници да им пошаље учењаке који би превели Закон.⁴³ Међутим, мала је вероватноћа да су се они за то обратили лично првосвештенику јер се такав поступак тада сматрао богохулним. Код јеврејског народа су Левити били задужени за превођење Светога Писма, као и за одређивање преводаца. Тако је велика вероватноћа да су се они обратили Левитима, а не првосвештенику.⁴⁴ Такође, постоји могућност да учењаци нису били из Јерусалима, него из Александрије.⁴⁵

Јеврејски извори

Поред Аристејевог писма, настанак превода Седамдесеторице спомињу различити јеврејски извори, као и неки њихови писци. Углавном сви они препричавају писмо, са неким додацима. Иако су настали касније, ипак могу у много томе да допринесу.

⁴⁰ *Ibid.*, 12–13.

⁴¹ Jones, *op. cit.*, 5.

⁴² Swete, *op. cit.*, 1–28.

⁴³ Лозе, *нав. дело*, 83–84.

⁴⁴ Jones, *op. cit.*, 7–8.

⁴⁵ Куган, *нав. дело*, 486.

А. Талмуд и Тосефта

Талмуд и Тосефта садрже у себи исту традицију о пореклу Септуагинте, али са неким додацима, као што је: број преводаца, број извршених промена од стране преводаца, чињенице да је превод нетачан и спомен неког оскрнављења које има везе са политичким миром против Птолемеја. Постоје и извесна одбијања Септуагинте као превода. Тако неки описују настанак Септуагинте као тужан дан Израиља због погрешног превођења Закона и он се сматра за мрачно доба. Чак се спомињу и неки Јевреји који су одбацили превод Седамдесеторице још од тренутка његовог настанка.⁴⁶

Б. Аристобул

За њега се верује да је био сведок превођења Закона на грчки језик. Имао је везе са Птолемејем II Филадельфом коме је, наводно, био учитељ када је овај са три или четири године постао краљ. Написао је коментаре на Закон Мојсијев, који су били посвећени споменутом краљу. Такође се сматра и философом. Био је писац, чија су се дела заснивала на тумачењу Закона, користећи се алегоријском методом. Не зна се да ли је био историјска личност, измишљена и да ли се под тим именом подразумева један човек или више њих.⁴⁷

Постоје нека мишљења да је Аристобул био сведок настанка грчког превода Библије или његовог дела, који датира још пре Септуагинте. Међутим, то се са сигурношћу не може потврдити. Све што је од њега остало су сведочанства и фрагменти. За поједине се не може утврдити да ли она потичу директно од њега. Углавном, већи део њих се спомињу код хришћанских писаца као што су Климент Александријски и Јевсевије Кесаријски. Тако је пронађен један текст у којем се говори о настанку грчког превода Закона пре владавине Александра и Персијанаца. Због тога се верује да је Аристобул живео пре Аристеја и да је од њега позајмљена прича о настанку Септуагинте. Међутим, ова тврдња није тачна. Тако браћа Васерштајн (Wasserstein) истичу да је писац Аристејевог писма творац приче о пореклу LXX, јер оно представља литерарну измишљотину, а не популарну традицију.⁴⁸

У првим вековима хришћанства, хришћани су веровали у Аристобулову причу да је грчки превод Закона настао пре владавине Птолемеја. Доказ томе јесте то што су рабини учили да је философија и остала доктрина потекла од њих и да је касније то пренето Грцима. Како би се

⁴⁶ Marcos, *op. cit.*, 44–46.

⁴⁷ Wasserstein – Wasserstein, *op. cit.*, 27–35.

⁴⁸ *Ibid.*, 28–32.

Јелини могли што боље упознати са јудаистичком доктрином, превели су Тору на грчки језик.⁴⁹ Међутим, све се ово своди на претпоставке.

В. Филон Александријски

Филон је био Јеврејин јелиниста. Водио је јеврејску заједницу у Александрији, коју је представљао као амбасадор у Риму.⁵⁰ Захваљујући своме положају, спасио је свој народ од паганског прогона у Александрији, а које је допустио прокуратор Флак.⁵¹ Иза себе је оставио велики број списа, који су већим делом сачували хришћани.⁵²

Он говори о настанку Септуагинте, слично као и Аристееј у своме писму. Међутим, он додаје неке информације, којих нема у писму. Тако, LXX описује као превод који је веран оригиналу, а првосвештеника Елеазара као краља Јудеје. Аристеејеву молби приписује божанску инспирацију, док преводиоце сматра за проке које упоређује са Мојсијем.⁵³

Г. Јосиф Флавије

Јосиф је потицао из палестинског јудејства, да би касније прешао у дијаспору. Желео је да Јелине добро упозна са својим народом, њиховом религијом и традицијом.⁵⁴ Познавао је Филона, али није од њега чуо причу о Септуагинти. Чак не признаје да је добио транскрипт Аристеејевог писма, него да је поседовао оригинал.⁵⁵ Он је препричао цело Аристеејево писмо, желећи тиме да свој народ прикаже као људе који су имали слободу и поштовање од стране паганских владара. Јосиф је на тај начин правдао Јевреје пред Римљанима, због разних устанака које су они подизали.

Црквени писци о Септуагинти

Већи део хришћанских писаца се придржавао Аристеејевог писма. Они га сматрају јединим и истинитим извором који говори о пореклу грчког превода Светог Писма. Неки га чак и цитирају.

⁴⁹ *Ibid.*, 32–34.

⁵⁰ *Ibid.*, 35.

⁵¹ Лозе, *нав. дело*, 86.

⁵² Wasserstein – Wasserstein, *op. cit.*, 35.

⁵³ Philo of Alexandria, „On the Life of Moses II“, *The Works of Philo*, London 1993, VI–VII, 31–44, 650–652.

⁵⁴ Лозе, *нав. дело*, 90–91.

⁵⁵ Wasserstein – Wasserstein, *op. cit.*, 45 – 46.

Јустин Философ се придржава Аристеевог писма, када говори о пореклу грчког превода. Међутим, он прави грешку око историјских чињеница. Он наводи да је египатски краљ Птолемеј упутио изасланство Ироду, а не првосвештенику Елеазару: „Када је Птолемеј, египатски цар, устројио библиотеку у коју ће сместити писана дела свих људи он је, обавестивши се и о поменутих пророштвима, послао изасланство Ироду који је тада владао Јудејом, са молбом да му пошаље пророчке књиге.“⁵⁶ Такође сматра да су седамдесеторица превели цело Свето Писмо и да је он по квалитету добар: „Међутим, ја се не могу сагласити са вашим учитељима који тврде да се седамдесеторица стараца за време Птолемеја, цара египатског, погрешно превели Писмо, те се сада сами трудите да га преведете.“⁵⁷

Кирило Јерусалимски се такође придржава старог предања. Међутим, он наводи да су преводиоци поред Закона, превели и пророчке књиге: „По смрти Александра Македонског и по деоби царства његовог на четири државе: вавилонску, македонску, азијску и египатску, један од египатских царева по имену Птолемеј Филадельф, цар веома привржен наукама, са свих страна је сабирао књиге и када је од Димитрија Фалерејског, началника библиотеке, сазнао да постоје божанска Писма Закона и Пророка он је, сматрајући превасходним делом поседовање ових књига, почео да наклониошћу или против воље владара који имају ове књиге, придобијањем њих на своју страну разним поклонима и дружењем (знао је он добро да сурова принуда, лишавањем слободе воље, може бити варљива; а све што се дарује по својој вољи, свагда је постојано), послао је Елеазару, ондашњем архијереју, богате дарове за овдашњи јерусалимски храм и од њега је измолио по шесторицу људи из сваког од дванаест колена Израиљевих.“⁵⁸ Такође, верује да су учењаци били богонадахнути Светим Духом у току превођења: „Тако се он уверио у божанственост књига и у чињеницу да оне нису дело људске мудрости и лепоте, него да је божанско Писмо благовестио Дух Свети, а превод овај да је у свему руковођен истим Духом Светим.“⁵⁹

Иринеј Лионски потврђује предање о настанку Септуагинте и да је оно настало за време Птолемеја II Филадельфа, сина Лагоса:⁶⁰

⁵⁶ Јустин Философ, „Апологија I“, *Сабрана дела*, Хришћанска мисао, Београд – Ваљево – Србиње, 2002, погл. 30, 29–30.

⁵⁷ Јустин Философ, „Разговор св. Јустина са Трифоном Јудејцем“, *Сабрана дела*, Београд – Ваљево – Србиње, 2002, погл. 71, 150. Маркос сматра да Јустин под *Писмом* подразумева цео Стари Завет, а не Пентатеух. *Op. cit.*, 48.

⁵⁸ Кирило Јерусалимски, *Кашихезе*, Хришћанска мисао, Београд – Ваљево – Србиње 2001, IV, 34, 56–57.

⁵⁹ *Исто*, IV, 34, 57.

⁶⁰ Маркос је вероватно погрешно разумео Иринеја, јер он наводи да је светитељ

„Још до времена римске владавине, када је Азија била под влашћу Македонаца, Птолемеј, син Лагов, желећи да библиотеку у Александрији украси најбољим списима свих народа молио је житеље Јерусалима да му пошаљу њихове књиге преведене на језик Јелина.“⁶¹ Истиче и то да су се Филадельфовој молби одазвали они Јевреји који су били привржени Македонцима.⁶²

Научно гледиште о настанку грчког превода

О начину настанка Септуагинте постоје различите теорије појединих научника. Тако Де Лагард (P. A. de Lagarde)⁶³ сматра да је превод Седмдесеторице настао из једног пратекста (Urtext) који се временом искристалисао, а да LXX представља један од развојних путева. Вероватно се не ради о пратексту, него је превод настао из упроштених и засебних одељака. Ти одељци су сакупљени и њиховом рецензијом је створен превод Петокњижја, па се Аристејево писмо користило за пропаганду да се тај новонастали и редиговани текст постави као стандард. Тако су све књиге Светог Писма, сем Петокњижја, у Септуагинти настале у два стадијума. Прво се преведени богослужбени текстови, а касније остали.

Маркос (N. F. Marcos) сматра да у почетку није постојао један оригиналан текст, него да је било неколико превода који су се користили у богослужбене сврхе по синагогама. Коначан текст није дошао одмах, него тек на крају дугог процеса покушавања да се начини грчки превод. Касније ће се радити на квалитету превода како би што боље циркулисао међу јеврејском заједницом, да би се ускоро ставио у општу употребу. Аристејево писмо се користило као једна врста пропаганде која је ишла у корист Септуагинте, а на штету осталих превода.⁶⁴

На преводу текста су радили Јевреји који су били добро упознати са својом традицијом и мишљу Светог Писма. Они су једноставно желели да своја мишљења и веру пренесу преко грчког језика. Међутим, они су цитате Светог Писма преводили онако као су их они разумевали.⁶⁵ По-

написао да је превод настао за време Птолемеја I Лагоса. *op. cit.*, 49.

⁶¹ Иринеј Лионски, *Прошив јереси*, I, 28, 4 у Јевсевије Памфил, *Историја цркве*, Шибеник 2003, V, 8, 131.

⁶² *Ишио*.

⁶³ P. A. de Lagarde, *Septuagintastudien*, Göttingen 1891, 37.

⁶⁴ Marcos, *op. cit.*, 53–58.

⁶⁵ L. C. L. Brenton, *An Historical Account of the Septuagint Version*, прегледано 15. 11. 2011. на http://www.gnte.org/ecopub/Brenton_intro.htm, 3.

стоји могућност да је Тора преведена на грчки језик како би се користила за цивилни закон унутар јеврејске заједнице. Она је придодата осталим Птолемејевим правним законима која су била везана за јеврејски народ.⁶⁶

Такође је и место настанка упитно. Гастер (M. Gaster) одбацује теорију да је превод Седамдесеторице настао у Александрији. Он тврди да је превод настао у Палестини, јер је само палестинска верзија превода могла да наиђе на одобрење јеврејског народа у дијаспори. Преко Септуагинте су се Јевреји у дијаспори борили против јелинистичког утицаја, а постојало је и ривалство између њих и Самарјана. Обе групе су дошле код Птолемеја тражећи дозволу за грчким преводом Светог Писма. Краљ је прихватио јеврејску верзију, која је касније мало дорађена.⁶⁷

Превод Седамдесеторице је настао ради јеврејске потребе и то оних у дијаспори који су били под утицајем јелинистичке културе и говорили грчким језиком. LXX је више служио у богослужбеним употребама и заменио је неке књиге које су биле написане на јеврејском језику. Како се јеврејско Свето Писмо користило по синагогама, тако они Јевреји који су говорили грчким језиком нису могли да разумеју текст. Тако је Септуагинта заменила јеврејски текст и служила на исти начин.⁶⁸

Оно у чему се сви научници слажу, јесте да учењаци нису превели све књиге Светог Писма, него само Петокњижје. О томе нам сведоче Аристееј у своме писму, Филон Александријски, Аристокл и Јосиф Флавије. Вероватно су остале књиге Старог Завета почеле да се преводје после смрти Птолемеја II Филадельфа.⁶⁹ Тако унук Исуса Сираха у предговору превода свога деде, примећује да не постоји велика разлика код законских, пророчких и осталих књига. Он се позива и на то да је за време цара Евергета, у 38. години његове владавине, нашао списак који у себи садржи „не мало учење“, и да је зато почео да преводи ову књигу. Тако се претпоставља да је превод свих књига Старог Завета био завршен за време цара Евергета и да је настао у Александрији.⁷⁰

Време настанка Септуагинте

Што се тиче времена настанка Септуагинте већина научника се слаже да је превод настао за време Птолемеја II Филадельфа или при

⁶⁶ Wright, *op. cit.*, 10.

⁶⁷ Marcos, *op. cit.*, 58.

⁶⁸ Wright, *op. cit.*, 10.

⁶⁹ Радовановић, *нав. дело*, 10–11.

⁷⁰ М. Ерделјан, *Ојшњи увод у Свето писмо Старог Завета*, Богословски факултет у Београду и Академија Св. Василија Острошког у Србињу, Београд – Србиње 2000, 31; Радовановић, *нав. дело*, 11–12; Jones, *op. cit.*, 5.

крају владавине његовог оца Птолемеја I Лагоса. Краљ Птолемеј I је Филадельфа поставио за сувладара 286. године пре Христа, па се после годину дана одрекао престола у корист свога сина. Тако се претпоставља да је грчки превод настао око 285. године пре Христа док је Филадельф још царовао са својим оцем или је започет 283. године пре Христа.⁷¹ Са друге стране, Рајт (B. G. Wright III) верује да Септуагинта није настала током владавине Птолемеја II, нити његовог оца, него половином другог века пре Христа,⁷² док Маркос истиче да је грчки превод Светог Писма настао пре Макавејског периода.⁷³

Научно истраживање је доказало да је Септуагинта настала током дужег периода, вероватно током 400 година. Тако се сматра да је Петокњижје преведено као пратекст или таргум у 3. веку пре Христа. Историјске и пророчке књиге су преведене око 200. године пре Христа, док су преводи осталих књига завршени у 1. веку пре Христа. Вуц (F. X. Wutz) излаже теорију да је Септуагинта настала на основу захтева синагога ради богослужбене употребе. Превођењем нису настале одједном све књиге Светог Писма, него само оне које су синагоге тражиле. Прво је преведен Пентатеух, затим проци а онда остале књиге.⁷⁴

Закључак

Из свега изложеног можемо закључити да не постоји јединствено мишљење о настанку Септуагинте, као и да она још увек у себи садржи нека питања на која се морају дати одговори. Међутим, постоје поједине чињенице са којима се слаже већи део научника, а то су:

- да је грчки превод настао у Александрији;
- да је прво преведено Петокњижје, а касније остале књиге;
- да је већина преведених књига било комплетирана када је Бен Сирахов унук написао увод у свој превод 116. године пре Христа;
- да су текстови оригиналних превода често исправљани, што указује на то да су се текстови јеврејске Библије мењали од познатих и анонимних ревизора.⁷⁵

⁷¹ Радовановић, *нав. дело*, 11–12.

⁷² Wright, *op. cit.*, 2.

⁷³ Marcos, *op. cit.*, 54.

⁷⁴ *Ibid.*, 59–61.

⁷⁵ E. Tov, *Reflections on the Septuagint with Special Attention Paid To the Post – Pentateuchal Translations*, прегледано 15. 11. 2011. на: <http://www.emanuelstov.info/docs/varia/243.Reflections-post-Pentateuchal.pdf>, 3.

Библиографија

Извори

„Аристејево писмо Филократу“ (2008), превод Милосав Вешовић и Ноел Путник, у *Бојословље 2*, Београд, 14–23.

Јевсевије Памфил (2003), *Историја цркве*, Шибеник.

Јустин Философ (2002), *Сабрана дела*, Београд – Ваљево – Србиње: Хришћанска мисао.

Кирило Јерусалимски (2001), *Кашихезе*, Београд – Ваљево – Србиње: Хришћанска мисао.

Philo of Alexandria (1993), *The Works of Philo*, London.

Литература

Вешовић, М., Путник, Н. (2008), „Увод у Аристејево писмо Филократу“, у *Бојословље 2*, Београд, 5–13.

Ердељан, М. (2000), *Ойшии увод у Свећо Писмо Сџарої Завеша*, Београд–Србиње: Богословски факултет у Београду, Академија Св. Василија Острошког у Србињу.

Келер, В. (2008), *Библија је у праву*, Крагујевац.

Куган, М. Д. (изд.) (2006), *Библијска оксфордска историја*, Београд: СЛИО.

Лозе, Е. (1986), *Свећ Нової Завеша*, Београд.

Милин, Д. (1991), *Увод у Свећо Писмо Сџарої Завеша*, Београд.

Радовановић, Т. Д. (1929), *Историја превода Сџарої Завеша*, Београд.

de Lagarde, P. A. (1891), *Septuagintastudien*, Göttingen.

Nacham, N. (2005), „The letter of Aristeas: a new Exodus story“ у *Journal for the Study of Judaism* 36.1, Leiden, 1–20.

Jones, F. N. (2000), *The Septuagint: a Critical Analysis*, Texas: The Woodlands.

Marcos, N. F. (2000), *The Septuagint in Context. Introduction to the Greek Versions of the Bible*, Leiden–Boston–Köln: Brill.

Murphy, C. L. (2007), *Examining The Septuagint: an Exploration of the Greek Old Testament's Unique and Lasting Impact on the New Testament*, Virginia: Lynchburg.

Swete, H. B. (2001), *An Introduction to the Old Testament in Greek. Additional Notes*, MI: Grand Rapids.

Wasserstein, A., Wasserstein, D. J. (2006), *The Legend of Septuagint; from Classical to Antiquity Today*, Cambridge: Cambridge University Press.

Brenton, L. C. L., *An Historical Account of the Septuagint Version*, прегледано 15. 11. 2011. на http://www.gnte.org/ecopub/Brenton_intro.htm.

Tov, E., *The Septuagint between Judaism and Christianity*, прегледано 15. 11. 2011. на http://www.unigre.it/judaicstudies/doc/Tov_Septuagint.pdf.

Wright, B. G. III, *The Letter of Aristeas and the Question of Septuagint Originis Redux*, прегледано 15. 11. 2011. на <http://blog.lib.umn.edu/cnes/news/Wright-Aristeas%20and%20Septuagint%20Origins.pdf>.

Примљено: 24. 1. 2013.

Исправљено: 1. 4. 2013.

Одобрено: 12. 4. 2013.

ORIGIN OF THE SEPTUAGINT

Boris Fajfrić

Eparchy of Srem

Summary: *The Septuagint is a Greek translation of the Bible that was created at the time of Ptolemy II Philadelph, by the request of the Jews from Alexandria. The main reason for creation was that the Jews of Egypt forgot Aramaic language, which is why they could not understand the words of the law which read in the synagogues in Aramaic.*

The source that speaks of the Septuagint is Aristeas letter, literary fiction, whose goal was to accept the Greek translation of an official and prove that the true original. The majority of scholars doubt the authenticity of the letter and agree that the Pentateuch was created first, and then other books.

Key words: *Septuagint, translation, scholars, Aristeas, letter, Philadelph.*